

УДК 658:338.363

**Перетятко А.В.,
Яловий Г.К.***докт. економ. наук, професор
Національний технічний університет України «КПІ»***МАШИНОБУДІВНИЙ КОМПЛЕКС: ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНОЮ СТАБІЛЬНІСТЮ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ*****MECHANICAL ENGINEERING: PROBLEMS AND SOLUTIONS OF
ECONOMIC STABILITY MANAGING***

У статті розглянуто проблеми управління економічною стабільністю підприємств машинобудівного комплексу в сучасних нестабільних політично-економічних умовах. Виявлено причини неієвого впровадження проведених заходів з боку держави та відсутності реальних реформ у даній галузі економіки, що призводять до нестабільного фінансового стану та впливають на функціонування промислових підприємств за рахунок неефективного використання моделі соціально-економічного розвитку країни, яка повинна бути побудована на інноваційній складовій. Визначено сутність поняття «економічна стабільність підприємства». Досліджено шляхи надходження інвестицій, обсяги їх вкладання та вплив на розвиток промислових підприємств. Проаналізовано інвестиційно-інноваційний клімат промислового комплексу України, Державні програми розвитку промисловості, динаміку освоєння інвестицій за галузями промисловості, обсяги виробництва машинобудівної продукції за період 2003-2012 рр. та запропоновано шляхи подальшого розвитку даної галузі.

В статье рассмотрены проблемы управления экономической стабильностью предприятий машиностроительного комплекса в современных нестабильных политико-экономических условиях. Выявлены причины неэффективного внедрения проводимых мероприятий со стороны государства и отсутствия реальных реформ в данной отрасли экономики, которые приводят к нестабильному финансовому состоянию и влияют на функционирование промышленных предприятий за счет неэффективного использования модели социально-экономического развития страны, которая должна быть построена на инновационной составляющей. Определена сущность понятия «экономическая устойчивость предприятия». Исследованы пути поступления инвестиций, объемы их вложения и влияние на развитие промышленных предприятий. Проанализированы инвестиционно-инновационный климат промышленного комплекса Украины, Государственные программы развития промышленности, динамику освоения инвестиций по отраслям промышленности, объемы производства машиностроительной продукции за период 2003-2012 гг. и предложены пути дальнейшего развития данной отрасли.

The article deals with the problem of the economic stability of machine-building enterprises managing in the current unstable political and economic conditions. The reasons for ineffective implementation of the activities of the state and for the lack of real reforms in this economy sector are revealed. That all is resulting in an unstable financial situation and affect the functioning of the industry because of an inefficient use of the socio-economic development model, which has to be built basing on innovation component. The essence of the concept of "economic stability of the

enterprise" is revealed. Investments incomes, amount of investments and the impact on the industry are researched. The analysis of investment and innovation climate industrial complex of Ukraine, State programs of industrial development, the dynamics of investments by industry, production engineering products for the period 2003-2012 biennium and of the ways of further development of the industry is conducted.

Ключові слова: інвестиційно-інноваційний клімат, стабільний розвиток, конкурентоспроможність, машинобудівний комплекс, промисловість.

Вступ. На сьогодні українська економіка продовжує занурюватись у глибоку економічну кризу. У забезпеченні стабільного соціально-економічного розвитку України провідна роль належить промисловому комплексу. Сучасний стан діяльності промислових підприємств характеризується функціонуванням в умовах високої нестабільності, як політичної, так і економічної, слабкої прогнозованості та високої мінливості зовнішнього середовища, що впливає на конкурентоспроможність та загальні темпи виробництва. Аналізуючи ситуацію, в якій опинилися промислові підприємства, можна констатувати той факт, що до теперішнього часу не знайдені та не впроваджені ефективні комплексні заходи та дієві реформи, не побудовано платформу, на якій можна створити необхідні умови для подальшого розвитку підприємств та структурної перебудови економіки України. Сьогодення вимагає від політиків негайної зміни моделі соціально-економічного розвитку країни, яка має бути побудована на основі якісної модернізації та виключно на інноваційних засадах. Ефективне проведення масштабних реформ неможливе без інвестиційної складової даного процесу, що в свою чергу призведе до якісного кінцевого результату.

Інвестиції є фундаментальним параметром відтворювального процесу, що визначає можливості оновлення основного капіталу, проведення структурних реформ, формування базису стійкого довгострокового розвитку економіки [1].

Теоретичні основи формування державної політики у напрямку розвитку промисловості України та машинобудування знайшли відображення в наукових працях В. М. Гейця, Я. А. Жаліла, О. В. Собкевича, А. І. Сухорукова, М. М. Якубовського, Б. М. Данилишина та інших дослідників.

Постановка завдання. Основне завдання даного дослідження полягає у визначенні актуальних проблем, що впливають на управління економічною стабільністю машинобудівних підприємств та шляхів їх вирішення на основі активізації інвестиційно-інноваційної діяльності.

Методологія. Теоретико-методологічну основу даного дослідження склали методи теоретичного узагальнення, статистичного та порівняльного аналізу, а також системного підходу для вирішення проблем управління

економічною стабільністю машинобудівних підприємств та комплексу в цілому.

Результати дослідження. Намагання України закріпити за собою статус сучасної європейської демократичної країни з стабільним рівнем та розвитком економіки неможливе без проведення комплексних, структурних перетворень у соціально-економічному житті країни шляхом здійснення повномасштабної модернізації базових галузей економіки, серед яких провідною є промисловість, формування сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату та покращення загального рівня конкурентоспроможності економіки України.

Для підприємств машинобудування актуальним залишається питання забезпечення економічної стабільності, що в сучасних умовах «стабільної нестабільності» є визначальним. Дослідження, пов'язані з визначенням сутності категорії «економічна стабільність підприємства» та вивчення проблематики впливу даної дефініції на діяльність та розвиток підприємства висвітлені у наукових роботах Н. О. Шпака, М. І. Романишин, Н. Л. Любченко, О. В. Шубровської, О. М. Сологуба, І. А. Дмитрієва, В. М. Ячменьової та інших. На наш погляд, «економічна стабільність підприємства» — це врівноважений стан економічних показників у певному інтервалі часу та в межах значення показника, за перетину яких може наступити порушення рівноваги економічної діяльності підприємства.

За останній рік Україні вдалося дещо покращити свої позиції за показником глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, посівши 73 місце серед 144 країн порівняно із 82 місцем серед 142 країн світу роком раніше. Проте за індексом технологічного розвитку позиція України не покращується (81 місце), її відносять до групи транзитивних країн, які конкурують за допомогою низькотехнологічних засобів виробництва та мають низький рівень продуктивності праці, але наближаються до середньотехнологічно розвинених країн. Маючи у цілому непогані потенційні передумови для інноваційного розвитку, Україна за індексом інноваційності економіки посідає у зазначеному рейтингу 71 місце, оскільки її економіка має низьку насиченість новітніми технологіями, а обсяг і якість прямих іноземних інвестицій, що виступають важливим джерелом трансферу технологій, знаходяться у вкрай незадовільному стані [1].

Внаслідок технологічної відсталості та недосконалої структури економіки, що доповнюються недоліками організаційно-економічного та інституційного забезпечення економічних процесів, національне виробництво характеризується низькою продуктивністю праці. За даними The Conference Board Total Economy Database, у 2011 р. Україна відставала за показником продуктивності праці (ВВП на одного зайнятого) від старих країн-членів ЄС у

3–6 разів, нових східноєвропейських країн-членів ЄС (крім Румунії та Болгарії) — у 2,0–3,7 разу, а також країн СНД: Азербайджану — у 1,2 разу, Казахстану — у 1,6 разу, Білорусі — у 2 рази, Росії — у 2,2 разу [1].

Глибока фінансова-економічна криза проявила у більшості промислових підприємств слабкі сторони та показала нездатність протистояти глобальним викликам кризових явищ. Аналіз практики протистояння кризовим явищам у розвинутих країнах світу вказує на необхідність зростання високотехнологічного виробництва. Сучасний етап розвитку економіки характеризується максимально ефективним використанням всіх видів економічних ресурсів та запровадженням енерго-, матеріало- та працеаощаджувальних технологій, побудованих на основі якісно нової інвестиційно-інноваційної моделі.

Промисловість є однією з провідних галузей економіки, яка здатна забезпечити зростання національного багатства та продуктивного капіталу, розширене відтворення валового внутрішнього продукту, сприяти економічному та соціальному розвитку суспільства [2]. Визначальний вплив на стан промисловості відіграє машинобудування. В економічно розвинених країнах світу, частка виробництва машинобудівних підприємств складає від 30 до 50 % від загального випуску промислової продукції (у Німеччині — 53,6 %, Японії — 51,5 %, Англії — 39,6 %, Італії — 36,4 %, Китаї — 35,2 %), що забезпечує технічне переозброєння кожні 8–10 років. В Україні частка галузі, навіть у відносних величинах, значно менша (18,7 %), що є однією з причин відставання української промисловості за технічним рівнем від промислово розвинутих країн [3].

На сьогоднішній день ситуація, в якій опинилися більшість машинобудівних підприємств, має загрозливий характер, а більшість проблемних питань залишаються невирішеними. На даний час можна констатувати той факт, що машинобудування неспроможне виступати «локомотивом» економічного зростання та інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України. Низька ефективність використання основних засобів у виробничому процесі та критичний ступінь зношеності (83,4 %) (рис. 1), унеможливають виробництво сучасно, якісної, конкурентоспроможної продукції.

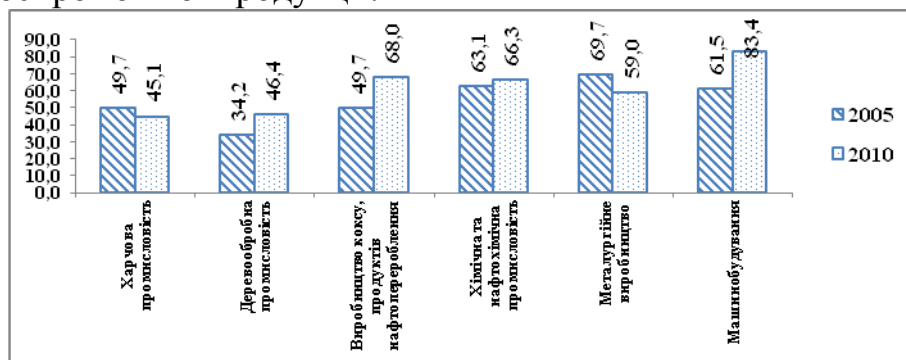

Рис. 1. Ступінь зносу основних засобів України за галузями промисловості, (%) [1]

Серед проаналізованих галузей промисловості найгірша ситуацій спостерігається у машинобудівному комплексі, де ступінь зносу основних засобів зріс на 21,9 % з 61,5 % у 2005 р. до 83,4 % у 2010 р. Натомість, спостерігаємо певне покращення стану основних засобів у харчовій та металургійній промисловості, в яких відбулося зменшення зносу на 4,6 % та 10,7 % відповідно. Рівень розвитку машинобудування є одним із основних показників економічного розвитку країни та є основним індикатором, що дозволяє оцінити її інноваційну систему.

Низький технологічний рівень вітчизняної економіки обумовлює дуже високий рівень її енергоємності. Споживання первинних паливно-енергетичних ресурсів на одиницю ВВП в Україні є значно вищим, ніж у розвинених країнах світу: у 3,7 разу вищим, ніж у країнах ЄС-27, у 2,9 разу — ніж у сусідній Польщі, в 1,4 разу — ніж у Росії. Дуже високою залишається енергетична складова у собівартості низки видів промислової продукції. Водночас забезпеченість власними енергоресурсами складає менше 50 %, що відносить проблему енергоефективності до ключових проблем економічної безпеки [1].

Потреба переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки країни активізує питання ефективності інвестиційної політики у промисловості. Важливими напрямками її реалізації є стимулювання залучення інвестицій, удосконалення законодавства у сфері залучення інвестицій, розбудова системи державного інвестування, розвиток інвестиційного ринку, розвиток державно-приватного партнерства та вдосконалення організаційних форм господарювання на державних підприємствах. Втілення цих напрямків дозволить збільшити інвестиційні надходження у промисловість, що сприятиме модернізації виробничо-технологічної бази підприємств, підвищенню рентабельності виробничих процесів та забезпеченню зростання промислового виробництва [4].

Вкотре не виправдалися очікування на надходження іноземних інвестицій, які повинні були сприяти технологічному оновленню та, як наслідок, збільшенню частки наукомісткої продукції в загальному обсязі виробництва промислової продукції. Значна частина іноземних інвестицій надходить з офшорних зон (Кіпр — 31,7 %, Віргінські острови (Брит.) — 3,5 %), що свідчить про високу ймовірність українського походження. У 2012 р. спостерігалось зростання обсягу прямих іноземних інвестицій, що надійшли з Кіпру з 13355,2 млн. дол. США станом на 01.01.2012 р. до 17275,1 млн. дол. США станом на 31.12.2012 р., тобто на 23 % більше (3919,9 млн. дол. США). Обсяг прямих іноземних інвестицій серед інших найбільших за обсягом країн-інвесторів суттєво не змінився, окрім

Німеччини, де спостерігалось зменшення обсягів вкладання з 7391,8 млн. дол. США станом на 01.01.2012 р. до 6317,0 млн. дол. США станом на 31.12.2012 р., тобто на 15 % (1074,8 млн. дол. США) [5].

За результатами січня-грудня 2012 р. 40,1 % інвестицій, що надійшли у промисловість, було спрямовано у переробну промисловість, що на 7,8 % менше ніж у 2011 р. та на 18,4 % менше ніж у 2010 р. Водночас, залишається досить низьким рівень інвестування у машинобудування, що становить лише 7,2 % у січні-грудні 2012 р. Спостерігаються позитивні темпи зростання обсягу інвестицій в основний капітал у добувній промисловості на рівні 32,3 % за підсумками січня-грудня 2012 р., що на 3,8 % та 5,7 % більше ніж у 2011 р. та 2010 р. відповідно [5]. Недостатній рівень, темпи та стабільність інвестиційного забезпечення промислового сектору унеможливають подальший інноваційний розвиток базових галузей, що в свою чергу робить підприємства залежними від зовнішнього середовища та призводить до порушення структури економіки країни (рис. 2).

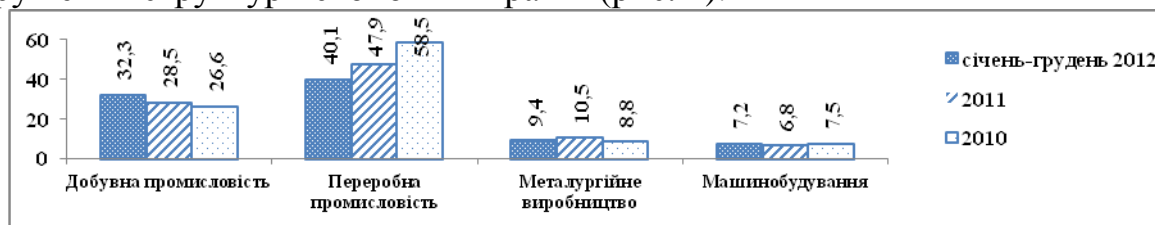

Рис. 2. Структура інвестицій в основний капітал за галузями промисловості, (%) [5]

В Державній програмі розвитку промисловості на 2003-2011 рр. [6], було передбачене щорічне зростання темпів інвестування у промисловість на рівні 12–13 %, але, нажаль, вищезазначених темпів так і не вдалося досягти. Достатньо високі темпи інвестування в промисловість вдалося втримати лише протягом 2003–2007 рр., (крім 2005 р., в якому рівень інвестування залишився на рівні 4,1 %). Негативний вплив фінансово-економічної кризи відобразився на рівні інвестування промислових підприємств у 2008–2010 рр. За цей період відбулося значне скорочення активності інвесторів, що призвело до загрозливих показників (рис. 3). Стрімке зростання інвестицій в основний капітал у 2011 р. на рівні 30,9 %, було найбільшим починаючи з 2003 р. та порівняно з кризовим 2010 р., що може певною мірою свідчити про деяке покращення в інвестуванні промислового виробництва та подолання кризових явищ, але дана ситуація не є достатньою для глобальної модернізації та технічної перебудови промислових підприємств за рахунок низької тенденції показників інвестування попередніх років.

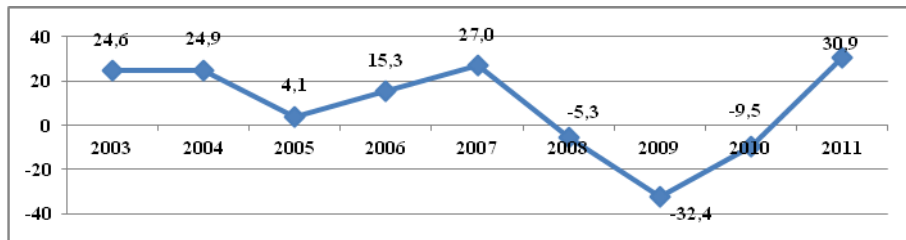

Рис. 3. Динаміка освоєння інвестицій в основний капітал у промисловості України за період 2003–2011 рр., (% до попереднього року) [4]

Заслуговує уваги аналіз структури інвестицій в основний капітал за джерелами фінансування, який демонструє за підсумками січня–грудня 2012 р. зменшення обсягу інвестицій за рахунок коштів державного бюджету з 7,5 % у 2011 р. до 6,3 % за підсумками січня–грудня 2012 р., тобто на 1,2 %. Порівняно з 2011 р., зростає обсяг інвестицій в основний капітал за рахунок власних коштів підприємств та організацій з 54,0 % до 59,2 % за результатами січня–грудня 2012 р., тобто на 5,2 % та залишається достатньо висока частка капітальних інвестицій вкладених за рахунок кредитних коштів у 2011 р. та за підсумками січня-грудня 2012 р. на рівні 17,9 % та 16,1 % відповідно, що в умовах нестабільного фінансово-економічного положення змушує вітчизняні підприємства постійно підтримувати рівень кредитоспроможності та забезпеченості власними коштами.

Аналіз динаміки промислового виробництва машинобудівної продукції (рис. 4) свідчить про збільшення обсягів випуску продукції та розвиток галузі в середньому на рівні 20,3 % протягом 2003-2007 рр., та уповільнення обсягів виробництва у період фінансово-економічної кризи (2008-2009 рр.). Позитивна динаміка випуску продукції машинобудівних підприємств за період 2003-2007 рр. була забезпечена за рахунок стабільної політичної і економічної ситуації, збільшення внутрішнього попиту на продукцію машинобудування та нарощування обсягів експортних поставок на зовнішні ринки. Зменшення обсягів виробництва машинобудівної продукції у 2009 р. на 44,9 % було найбільшим за період 2003–2012 рр., що виявилось найсуттєвішим серед усіх інших видів промислової продукції. У 2010 р. вдалося досягти збільшення випуску продукції на рівні 36,1 %, що навіть більше ніж у 2003 р. (35,8 %), але динаміка обсягів виробництва у 2011–2012 рр. свідчить про зменшення на 18,9 % та на 42,1 % відповідно, порівняно з 2010 р. Дане уповільнення відбулося за рахунок зменшення попиту на зовнішніх ринках та впливу другої хвилі фінансово-економічної кризи, яка не могла відобразитися на основних торговельних партнерах України, значно вплинула політична нестабільність та запровадження економічних реформ, які в більшості мали зворотній характер. Вищезазначені фактори істотно впливають на вітчизняні машинобудівні підприємства та зменшують обсяги виробництва, тим самим уповільнюючи розвиток даної

галузі; значна залежність від зовнішніх ринків, неузгодженість економічних реформ, відсутність сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату і умов ведення бізнесу, технологічна відсталість негативно позначаються на конкурентоспроможності машинобудівного комплексу.

Рис. 4. Динаміка індексу машинобудівної продукції за період 2003-2012 рр. (% до попереднього року) [5]

На даний час продукція машинобудівних підприємств не може протистояти та конкурувати з аналогічним товаром як на внутрішньому так і на зовнішньому ринках за рахунок значної технологічної відсталості, що призводить до виробництва неякісної неконкурентоспроможної продукції; необхідно значно прискорити рівень інноваційного розвитку машинобудування та запровадити масштабну модернізацію всього виробничого комплексу. У другому пункті Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 рр. було передбачено реалізацію інноваційної моделі розвитку промисловості зі зміцненням матеріально-технічної бази наукових установ, інституційним забезпеченням здійснення державної науково-технічної та інноваційної політики [6].

У Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року, передбачається підвищення рівня інноваційності промислового виробництва, в якому частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції збільшиться до 15–20 % у 2012 році і до 30–35 % у 2017 році, що дасть можливість значно підвищити рівень задоволення зростаючих потреб економіки в сучасних видах промислової продукції шляхом реалізації стратегії інноваційного прориву [2]. Аналіз інноваційної політики у машинобудуванні та загалом у промисловості демонструє діаметрально протилежні результати, зокрема, відчувається відсутність дієвих механізмів стимулювання та впровадження інноваційних підходів до організації виробництва, відсутність зрозумілої державної політики щодо розвитку стратегічних одиниць машинобудівного комплексу та підприємницького середовища. Очікувані результати виконання Державних програм не відповідають дійсності, а реальні показники значно менші від очікуваних. За підсумками 2012 р. частка реалізованої інноваційної продукції

у загальному обсязі реалізованої промислової продукції становила лише 3,3 %, від передбачених у Програмі [2] на 2012 р. на рівні 15–20 %.

Державні програми розвитку промисловості на 2003–2011 рр. [6], на період до 2017 року [2], на період до 2020 року [3] та інші, спрямовані на розв’язання визначеної проблематики, у більшості випадків не виконуються та носять переважно декларативний характер. На даний час необхідно розробляти та виконувати короткострокові програми з розвитку галузей промисловості, враховуючи реальний економічний стан промислових підприємств та галузей, беручи до уваги їх соціально-економічні проблеми з якими постійно стикаються керівники установ та організацій, фактори впливу зовнішнього середовища та інші поточні проблеми, які постійно виникають у мінливому середовищі. Важливо не тільки отримувати позитивні кількісні показники, а й враховувати якісну складову; акцентувати увагу на виконання існуючих та враховувати можливості при створенні майбутніх загальнодержавних економічних програм, які будуть виконуватися повністю, а не частково, як зазвичай буває, враховуючи реалії економічного стану країни та світової економіки.

Висновки. Проведений аналіз діяльності машинобудівних підприємств вказує на їх складне економічне становище. На даний час потреба в переході на інвестиційно-інноваційну модель розвитку промисловості як ніколи актуальна. При сприятливих політичних, соціально-економічних та зовнішніх умовах зазначений процес здатний в найближчій перспективі забезпечити стабільний розвиток та функціонування машинобудівних підприємств.

На наш погляд, для виходу з кризової ситуації, в якій опинилися вітчизняні машинобудівні підприємства, та для подальшого розвитку даної галузі необхідно здійснити такі першочергові кроки:

- надання реальної державної підтримки та запровадження ефективних заходів з приводу захисту інтересів вітчизняних виробників машинобудівної продукції від недобросовісної конкуренції;

- приведення у відповідність та розроблення дієвої нормативно-правової бази, що не суперечить та перешкоджає функціонуванню підприємств;

- зменшення втручання контролюючих органів у господарську діяльність та зниження адміністративних бар’єрів, що впливають на функціонування та розвиток галузі;

- стимулювання реалізації інвестиційно-інноваційних проектів;

- повне технічне переоснащення виробництва з використанням вітчизняного обладнання та комплектуючих;

- зниження ресурсо- та енергоємності виробництва;

- впровадження міжнародних стандартів якості виробництва машинобудівної продукції та створення сприятливого інвестиційно-

інноваційного клімату;

– забезпечення стабільного розвитку конкурентоспроможного автомобілебудування;

– удосконалення кадрової політики, системи підготовки та перепідготовки кадрів тощо.

Науковою новизною дослідження є виявлення ключових проблем, які заважають ефективно управляти економічною стабільністю машинобудівних підприємств та запропонований новий підхід до формулювання поняття «економічна стабільність підприємства».

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що за результатами проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, які визначають шляхи вирішення практичних проблем функціонування та подальшого розвитку машинобудівних підприємств. Отриманий теоретичний доробок може бути корисним підґрунтям для подальших теоретичних та практичних досліджень з даного напрямку.

Перспективи подальших наукових розробок за даним напрямом.

Необхідно провести поглиблене вивчення зарубіжного досвіду щодо визначення стратегічних одиниць як основи розвитку вітчизняної машинобудівної галузі.

Література:

1. Пріоритети інвестиційної політики у контексті модернізації економіки України / [Павлюк А.П., Покришка Д.С., Белінська Я.В. та ін.]. – К.: НІСД, 2013. – 48 с.
2. Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції проекту Загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості на період до 2017 року» від 09.07.08 р. № 947-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/947-2008-%D1%80>.
3. Проект Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/system?art_id=198188&cat_id=32862&search_param=%F6%B3%ED&searchPublishing=1.
4. Промислова політик як чинник післякризового відновлення економіки України / [Собкевич О.В., Савенко В.Г., Сухоруков А.І. та ін.]. – К.: НІСД, 2012. – 41 с.
5. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Постанова КМУ «Про схвалення Державної програми розвитку промисловості на 2003-2011 роки» від 28.07.2003 р. № 1174 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1174-2003-%D0%BF>.